

30-LECIE „BIBLIOGRAFII ŚLĄSKA” (1963—1993).

Mija 30 lat od ukazania się pierwszego rocznika *Bibliografii Śląska** opracowanego przez zespół pracowników Biblioteki Śląskiej, a wydanego przez Śląski Instytut Naukowy w Katowicach. Wydawnictwo pomyślane było jako ciągłe. Do chwili obecnej ukazało się drukiem 21 roczników, a 5 dalszych zostało opracowanych w formie maszynopisu. Ta okrągła rocznica daje okazję do przedstawienia kilku refleksji związanych z powstaniem i historią tego wydawnictwa.

Potrzebę opracowania bibliografii śląskiej, zarówno retrospektywnej jak i bieżącej, dostrzegano już w okresie międzywojennym. Rolę jej w badaniach nad Śląskiem i konieczność ukazywania wkładu Śląska w rozwój nauki i kultury, a także związku z Macierzą w trudnych warunkach politycznych podkreślały wydawnictwa Instytutu Śląskiego i Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku. Stało się to tym bardziej konieczne, ponieważ ówczesne liczne bibliografie niemieckie ukazywały te zagadnienia w sposób tendencyjny. Dorobek śląskiej bibliografii regionalnej sprzed 1939 roku jest jednakże bardzo skromny. Istnieją tylko częściowe opracowania bibliografii retrospektywnej, które jako załączniki zamieszczano w wielu wydawnictwach samoistnych i niesamoistnych. Najcenniejszą taką pozycją jest praca zbiorowa pod red. Romana Lutmana *Stan i potrzeby nauki polskiej na Śląsku*, wydana w 1936 roku przez Instytut Śląski w Katowicach. Dzieło to zawiera artykuły z różnych dziedzin wiedzy i zaopatrzone jest w bogatą bibliografię przedmiotową.

W 1933 roku powstaje Komitet Bibliograficzny przy Bibliotece Sejmu Śląskiego. Z jego inicjatywy zaczął wychodzić w 1935 roku

* „*Bibliografia Śląska*” 1960. Cz. 1. Red.: Zofia Frank. Cz. 2. Oprac. zespół pod kier. Edwarda Engelkinga. Katowice—Kraków 1963—1964.

Wykaz literatury bieżącej o Śląsku opracowywany przez Komitet Redakcyjny Bibliografii Śląskiej przy Bibliotece Sejmu Śląskiego w Katowicach pod redakcją Jacka Koraszewskiego. W słowie wstępnym wydawnictwa czytamy, że jego „...zadaniem jest rejestrowanie, o ile możliwości wyczerpujące, bieżącej produkcji piśmienniczej polskiej i obcej, dotyczącej Śląska, a w szczególności tej części, która objęta jest granicami Województwa”. Bibliografia drukowana była w Drukarni „Dziedzictwa” w Cieszynie. Zawartość jej zgrupowana była w osiemnastu działach, w obrębie których pozycje uporządkowano alfabetycznie. Poszczególne roczniki zaopatrzone w skorowidze alfabetyczne i systematyczne z wyjątkiem rocznika za 1938 rok, do którego skorowidze i wykaz literatury za drugi kwartał 1939 roku uległy zniszczeniu jeszcze w drukarni. W tym czasie bibliografia ukazywała się jako kwartalnik. Rejestrowała wydawnictwa samoistne i niesamoistne z ograniczonej liczby czasopism, głównie śląskich. Do chwili wybuchu wojny ukazały się cztery roczniki i jeden numer piątego rocznika (I kwartał 1939 roku). Łącznie wyszło siedemnaście numerów. Wydarzenia wojenne zahamowały niestety dalsze prace nad tym cennym wydawnictwem, które odegrało znaczną rolę w tworzeniu obecnej *Bibliografii Śląska*.

Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej sytuacja bibliotekarstwa na Śląsku, podobnie jak w całym kraju, była bardzo trudna. Już wtedy, w 1946 roku, ukazał się artykuł Michała Ambrosa *Bibliografia Śląska – jej stan obecny i zadania na przyszłość*, nawołujący do podjęcia prac bibliograficznych. Jedyną pracą, jaka w tym czasie pojawiła się w druku, była *Bibliografia Śląska za lata 1945–1946*, opracowana przez Ludwika Brożka i opublikowana na łamach *Zarania Śląskiego* w 1947 roku. Pomyślano ją jako kontynuację przedwojennego *Wykazu literatury bieżącej o Śląsku*. Dopiero w listopadzie 1953 roku na I Konferencji Naukowej Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego podjęto decyzję o utworzeniu dwóch ośrodków bibliograficznych — we Wrocławiu i w Katowicach. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu miała zająć się opracowaniem bibliografii retrospektywnej Śląska — starych druków od XV do XVIII wieku, a Bibliotece Śląskiej powierzono sporządzenie bibliografii retrospektywnej druków z XIX i XX wieku. W tym

zakresie w ośrodku katowickim zebrano w latach pięćdziesiątych około 40 tysięcy opisów, wykorzystując źródła pośrednie: *Bibliografię polską* Karola Estreichera, *Bibliografię historii polskiej* Ludwika Finkla, *Przewodnik bibliograficzny* Władysława Wisłockiego i *Urzędowy wykaz druków*. Rozpisano również zawartość czasopism śląskich, takich jak *Katolik* i *Gwiazdka Cieszyńska*, tworząc sporej objętości kartotekę. W latach następnych prace nad bibliografią zostały jednakże przerwane.

Ponownie sprawą tą zainteresowano się dopiero w roku 1960, po konferencji poświęconej problematyce bibliografii regionalnych ziem zachodnich, zorganizowanej przez Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej w Warszawie. W wyniku tej konferencji postanowiono w Katowicach rozpocząć prace nad bieżącą bibliografią Śląska, widząc przede wszystkim konieczność stworzenia aktualnej informacji bibliograficznej o regionie. Tego niełatwego zadania podjął się zespół Działu Bibliograficzno-Informacyjnego Biblioteki Śląskiej. Początkowo wyniki jego działalności były skromne. Opracowana przezeń część I *Bibliografii Śląska* za rok 1960 (licząca 462 poz.), ukazała się drukiem w 1963 roku, następna część II (obejmująca 2726 poz.) — w roku 1964. Pierwszym jej redaktorem merytorycznym była Zofia Frank, ale już część II została redakcyjnie przygotowana przez Edwarda Engelkinga, który funkcję redaktora naczelnego sprawował do rocznika 1966. W dziejach *Bibliografii* okres ten należał do najtrudniejszych, ze względu na kształtowanie zasad opracowania i redagowania.

Bibliografia Śląska, mimo że była kontynuacją przedwojennego *Wykazu literatury bieżącej o Śląsku*, zmieniła całkowicie kształt oraz częstotliwość ukazywania się. Od roku 1960 aż do połowy lat siedemdziesiątych wychodziła systematycznie jako rocznik. Przygotowywana przez zespół pracowników Biblioteki Śląskiej, wydawana była przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe w Krakowie, nakładem Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach. Należy podkreślić, iż *Bibliografia* powstawała w trudnych warunkach — zespół składał się z pięciu osób nie przygotowanych do tego rodzaju prac. Opracowania *Bibliografii* podjęła się właściwie grupa ludzi „dobrej woli”, która z biegiem lat przekształciła się w zgrany i sprawnie działający zespół

wykwalfikowanych bibliografów, stopniowo doskonalących właściwy warsztat bibliograficzny. Dokumenty rejestrowane w *Bibliografii* opisywane były w zasadzie zgodnie z dyrektywami ustalonymi w opracowaniu *Metodyka bibliograficzna. Poradnik dla autorów bibliografii specjalnych* oraz z normami bibliograficznymi. W trakcie prac nad bibliografią w pierwszych latach nasunęło się jednak wiele problemów, które trzeba było rozwiązać wewnętrznie. Szczegółową ich analizę przeprowadził ówczesny redaktor, główny twórca *Bibliografii Śląska* — Edward Engelking w artykule pt. *Z zagadnień bibliografii bieżącej Śląska*, opublikowanym w „Biuletynie Informacyjnym Biblioteki Śląskiej” w 1964 roku w nr 1/2. Z ciekawszych problemów, związanych z redagowaniem *Bibliografii*, wymienić należy: tworzenie pozycji zbiorowych, stosowanie opisów wielokrotnych i sporządzanie odsyłaczy. Oprócz szeregowania alfabetycznego wprowadzono szeregowanie logiczne i chronologiczne, jak również — rzadko stosowane w innych bibliografiach — adnotacje wyjaśniające: formalne i treściowe.

A oto krótka charakterystyka zakresu i zasięgu *Bibliografii Śląska* od początku aż do czasów dzisiejszych. Zakres terytorialny *Bibliografii*, po sugestii konferencji poświęconej koordynacji prac nad bibliografiami regionalnymi przez Instytut Zachodni w Poznaniu w 1963 roku, został uzupełniony i ostatecznie ustalony przez Pracownię Historii Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach. Tak więc granice Śląska do 1975 roku wyznaczają województwa: katowickie, opolskie i wrocławskie oraz część zielonogórskiego (powiaty: Głogów, Nowa Sól, Szprotawa, Świebodzin, Zielona Góra i Żagań), a także część Śląska należąca obecnie do Czech: Śląsk Opawski, czeska część Śląska Cieszyńskiego i ziemia hulczyńska. W odniesieniu do części województwa zielonogórskiego *Bibliografia* rejestruje dokumenty dotyczące przeszłości do 1945 roku, a do części województwa katowickiego obejmującej Zagłębie Dąbrowskie i ziemię często chowską, piśmiennictwo dotyczące przeszłości od 1863 roku i współczesności.

W 1975 roku, w związku z nowym podziałem administracyjnym Polski, nastąpiły zmiany w zakresie terytorialnym. Tak więc od roku 1976 *Bibliografia Śląska* rejestruje materiały dotyczące województw:

bielskiego, częstochowskiego, jeleniogórskiego, katowickiego, legnickiego, opolskiego, wałbrzyskiego i wrocławskiego. Miejscowości, które nie wchodziły dotąd w obręb wymienionych województw (np. Maków Podhalański, Żywiec — dawniej województwo krakowskie, obecnie bielskie), są reprezentowane tylko przez problematykę współczesną, od 1976 roku. Natomiast odnośnie do miejscowości historycznie śląskich, które weszły obecnie w skład województw objętych *Bibliografią* (np. Międzybórz — dawne województwo wrocławskie, obecnie kaliskie), ujmuje się piśmiennictwo dotyczące zamkniętego już okresu, tzn. do 1975 roku. Bez zmian pozostaje wybór piśmiennictwa historycznego dotyczącego Śląska w granicach Czech.

Zasięg językowy *Bibliografii* jest w zasadzie nieograniczony. *Bibliografia* uwzględnia piśmiennictwo polskie i obce, głównie czeskie i niemieckie. Zasięg wydawniczo-formalny został również potraktowany bardzo szeroko. *Bibliografia Śląska* rejestruje książki, broszury, mapy, nuty i wydawnictwa graficzne, wydawnictwa ciągłe, artykuły z czasopism i rozprawy z prac zbiorowych oraz rozdziały i ustępy z wydawnictw, wykorzystując przy zbieraniu materiałów z wydawnictw ciągłych tak czasopisma naukowe, popularne i popularnonaukowe, jak i śląską prasę lokalną. Zasięg chronologiczny *Bibliografii* jest ograniczony. W każdym jej roczniku rejestruje się dokumenty wydane w danym roku oraz ewentualne uzupełnienia za lata poprzednie. Wszystkie opisy bibliograficzne sporządzane są z autopsji. Selekcjonując materiał, uwzględnia się przede wszystkim tę literaturę, która w sposób naukowy i rzeczowy ujmuje zarówno historyczną, jak i obecną rzeczywistość Śląska. Całość materiału bibliograficznego każdego tomu ujęta jest w XVI działach układu systematycznego z podziałami pierwszego i w niektórych działach drugiego stopnia, zgodnie z przyjętym przez Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej ramowym układem dla bibliografii regionalnych. W obrębie działów stosuje się zasadniczo szeregowanie przedmiotowe. Każdy tom zaopatrzony jest w indeksy: alfabetyczny i przedmiotowy, wykaz tytułów wykorzystanych czasopism oraz ich skrótów, spis ważniejszych skrótów i symboli zastosowanych w *Bibliografii*, jak również wykaz instytucji wydawniczych i ich skrótów.

Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte uznać można za okres najlepszy dla *Bibliografii Śląska*. Władze wojewódzkie i dyrekcja Biblioteki Śląskiej doceniały jej rolę w pracach naukowo-badawczych i nie szczędziły wsparcia finansowego na to dzieło. *Bibliografia* ukazywała się w tym okresie systematycznie. Każdego roku wydawano jeden tom. W latach osiemdziesiątych uwidocznił się kryzys, który był częściowo odbiciem ogólnego kryzysu w kraju. Pojawiły się kłopoty finansowe i kadrowe. Brakowało pieniędzy na wydawanie kolejnych tomów. Stopniowo wydłużał się również cykl ich opracowania. Jednym z istotnych powodów była ciągła fluktuacja kadr. Ponato zwiększała się liczba opracowywanych tytułów czasopism, a luki w księgozbiorze Biblioteki oraz związane z tym poszukiwania brakujących tytułów i poszczególnych numerów w innych placówkach bibliotecznych na terenie województwa, kraju i za granicą, pochłaniały sporo czasu.

Dużym obciążeniem stawał się także wzrastający ruch czytelnicy w Informacji, która stanowiła część Działu opracowującego *Bibliografię*. Podejmowane kilkakrotnie próby odłączenia tej komórki od redakcji *Bibliografii* nie przynosiły rezultatu. Dopiero w 1991 roku zarysowały się nowe perspektywy dla *Bibliografii Śląska*. Nowa dyrekcja Biblioteki Śląskiej wykazała zrozumienie dla działalności wydawniczej Biblioteki. To sprawiło, iż jesienią roku 1991 z dotychczasowego Działu Bibliograficzno-Informacyjnego wyodrębniono Informację tworząc dwie komórki, tj. Dział Katalogów i Informacji oraz Redakcję *Bibliografii Śląska*. Tak więc po długim czasie i wielu staraniach powstały w Bibliotece odpowiednie warunki do prowadzenia żmudnych prac bibliograficznych. Niestety, dalszemu ich, pełniejszemu rozwojowi nie sprzyja na razie trudna sytuacja finansowa oraz braki personalne w zespole redakcyjnym. Liczy on bowiem, podobnie jak na samym początku, pięć osób, co zdecydowanie nie wystarcza przy tak ogromnej i ciągle wzrastającej liczbie ukazujących się tytułów czasopism i wydawnictw zwartych. W ostatnich latach Biblioteka Śląska postanowiła zostać samodzielnym i jedynym wydawcą *Bibliografii Śląska*.

Tak przedstawiają się w najogólniejszym zarysie dzieje bibliografii bieżącej Śląska. Pierwsze próby jej stworzenia podejmowane w okresie międzywojennym oraz kontynuacja po 1960 roku pozwoliły na

wypracowanie obecnego kształtu *Bibliografii*. Dotychczas, mimo wielu trudności, opracowano 26 tomów, z których 5 czeka na druk.

Należy podkreślić, że ośrodek nasz jest jedynym na terenie Górnego i Dolnego Śląska, który zajmuje się dokumentacją bieżącego piśmienictwa polskiego i obcego, zwłaszcza czeskiego i niemieckiego, odnoszącego się do całości regionu. Ów właśnie fakt sytuuje *Bibliografię Śląska* w szeregu bibliografii o charakterze międzynarodowym i stanowi o jej przydatności w pracach naukowo-badawczych, podejmowanych przez uczonych w Polsce i za granicą. Poszczególne tomy *Bibliografii Śląska* znajdują się w zbiorach liczących się w świecie bibliotek oraz instytutów naukowych, które śledzą tok prac wydawniczych i listownie upominają się o kolejne tomy. Od początku swego istnienia *Bibliografia* była uważnie studiowana i recenzowana przez specjalistów.

Nie trzeba nikogo przekonywać o konieczności prowadzenia badań śląskoznawczych, w których tak ważną rolę odgrywają bibliografie, wymagające poważnych nakładów finansowych. Znamienne pod tym względem są słowa Franciszka Szymiczka wygłoszone na I Konferencji Naukowej Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego we Wrocławiu w 1953 roku, który powiedział: „...każda złotówka uczciwie wydana na prace naukowo-badawcze — o Śląsku i na Śląsku — a więc i na prace bibliograficzne — zwróci się nam stokrotnie”.

Literatura przedmiotu

1. Ambros Michał: *Bibliografia śląska, jej stan obecny i zadania na przyszłość*. Katowice 1946.
2. Borzyska Bronisława: *Rozwój śląskiej bibliografii regionalnej. Wprowadzenie do tematu. „Książnica Śląska”* T. 21: 1979/1982 druk 1983.
3. Engelking Edward: *Bibliografia Śląska za rok 1961*. „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” R. 10: 1965 nr 1/2.
4. —: *Pięciolecie „Bibliografii Śląska” (1960–1964)*. „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” R. 13: 1968 druk 1969 nr 1/2.
5. —: *Z zagadnień bibliografii bieżącej Śląska*. „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” R. 9: 1964 nr 1/2.
6. Eychler Barbara: *Problematyka bibliografii regionalnej ziem zachodnich*. „Biuletyn Instytutu Bibliograficznego” T. 6: 1960 nr 5.

7. —: *Aktualny stan i problemy bieżących bibliografii regionalnych ziem zachodnich i północnych*. W: *Materiały z III Konferencji poświęconej problemowi bibliografii regionalnej*. Warszawa 1968.

8. Służalek Teresa: *Z działalności naukowo-badawczej*. W: *Biblioteka Śląska 1922–1972*. Red.: Jan Kantyka. Katowice 1973.

9. —: *Z problematyki zakresu terytorialnego bibliografii regionalnej (na przykładzie „Bibliografii Śląska”)*. „Przegląd Biblioteczny” R. 46: 1978 z. 1.

10. Szymiczek Franciszek: *Stan i potrzeby bibliografii śląskiej* W: *Pierwsza konferencja naukowa Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 20–21 XI 1953. Referaty i dyskusja*. Wrocław 1956.

Aneks

Recenzje „Bibliografii Śląska” (Układ chronologiczny)

1. [Markiewiczowa Halina] (hm): „Bibliografia Śląska”. „Dziennik Zachodni” 1962 nr 249 s. 3.

2. Małczyński Karol, Pabisz Jerzy, Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka” R. 18: 1963 nr 3 s. 301–304.

3. [Szewczyk Wilhelm] WISZ: *Kłopoty z definicją*. „Trybuna Robotnicza” 1964 nr 305 s. 4.

4. Grach-Dąbrowska Zofia: *Nowa „Bibliografia Śląska”*. „Tygodnik Katolików WTK” R. 13: 1965 nr 9 s. 2.

5. Mazur Arnošt: *Současna regionalni Bibliografie o Slezsku*. „Slezský sborník” R. 1966 č. 2 s. 281.

6. [Wilczek Stanisław] STW, „Poglądy” R. 7: 1968 nr 11 s. 18.

7. Zajdel-Wichura Edward: *Nowy tom „Bibliografii Śląska”*. „Tygodnik Katolików WTK” R. 16: 1968 nr 16 s. 2.

8. Heska-Kwaśniewicz Krystyna, „Poglądy” R. 10: 1971 nr 8 s. 12. — Toż: „Chowanna” R. 15: 1971 z. 1 s. 132.

9. Służalek Teresa: *Z problematyki zakresu terytorialnego bibliografii regionalnej (na przykładzie „Bibliografii Śląska”)*. „Przegląd Biblioteczny” R. 46: 1978 z. 1 s. 53–57.

10. Babuchowski Andrzej: *Meandry „Bibliografii Śląska”*. „Katolik” 1983 nr 16 s. 12.

11. Szewczyk Wilhelm: *Śląsk w bibliograficznym zapisie*. „Dziennik Zachodni” 1991 nr 104 s. 4.

12. [Werecka Małgorzata] (ems): *Cenne bibliografie o Śląsku*. „Dziennik Zachodni” 1991 nr 126 s. 8.

13. Widera Aleksander: *Pochwała bibliografów*. „Dziennik Zachodni” 1991 nr 229 s. 5.

14. Brożek Andrzej: *Ocalić „Bibliografię Śląska”*. „Dziennik Zachodni” 1993 nr 135 s. 6.

15. Fazan Mirosław: *Potrzebna jak czyste powietrze*. „Dziennik Zachodni” 1993 nr 150 s. 6.